

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ الطَّاهِرِينَ

خلاصه بحث گذشته

بحث ما در ادله قاعده «الكفار مكلفون بالفروع كما انهم مكلفون بالاصول» است. برخی از ادله بیان شد. این بحث از مواردی است که نسبت به آیات قرآن بیشتر باید کار کرد.

بررسی آیات درباره تکلیف کفار به فروع

دو دسته آیات وجود دارد: دسته اول در مورد «یا ایها الذین آمنوا» آن است که در قرآن یک مواردی معلوم است که مراد از «یا ایها الذین آمنوا» همین گروه مؤمنین است، مانند:

1. «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا»^[1] در این آیه به قرینه مقابله استفاده می‌شود که این آیه در مورد افراد مؤمن این مطلب را می‌گوید.

2. «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا»^[2] که مربوط به مؤمنین است. صبر، صابر بودن، رابط بودن، چیزهایی که برای تشکیلات اهل ایمان خداوند معین می‌کند.

3. «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْقَى إِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا»^[3] از این آیه نیز اختصاص استفاده می‌شود.

4. «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُوءًا وَلَعِبًا مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَالْكَافِرَ أَوْلِيَاءَ»^[4] از این آیه هم به قرینه مقابله اختصاص استفاده می‌شود.

ولی نکته این است که قرآن کتاب معمولی نیست تا این‌که اگر در چند آیه (مثلاً صد آیه) اختصاص به مؤمنین داشت بگوییم پس در بقیه هم اختصاص به مؤمنین دارد. این چنین قاعده‌ای در قرآن نداریم. برای نمونه؛ ما قبلاً در این سه کلمه «حرج»، «زینت» و «فتنه» تحقیق کردیم، «حرج» در پانزده جای قرآن آمده که در هر جا یک معنا اراده شده و اینطور نیست که بگوئیم چون «حرج» در یک آیه به این معنا آمده، پس این معنا را دارد و در این آیه هم باید این معنا را داشته باشد یا چون «زینت» در آن آیه این معنا را دارد پس همان معنا هم باید اینجا باشد.

در بعضی از تعابیر درباره قرآن آمده: «صعبٌ مستصعب» به همین معناست. مثلاً کلمه «فتنه» در یک آیه‌ای به معنای شرک

هست و در یک آیه به معنای نقشه‌هایی است که علیه مسلمین کشیده می‌شود. در همین خطابات قرآن نیز همین‌طور است و نمی‌توانیم به صورت یک قاعده بگوییم که چون در اکثر موارد «یا ایها الذین آمنوا» دلالت بر اختصاص خطاب به مؤمنین دارد پس مختص مؤمنین است. مثلاً در آیه «یا ایها الذین آمنوا کتب علیکم الصیام»^[5] برخی از بزرگان مثل مرحوم سید عبدالاعلی سبزواری هم فرموده‌اند که از باب تشریف است، ما مواردی را داریم که قرینه خوبی ماست بر اینکه اختصاص به مؤمنین ندارد.

به عنوان مثال؛ در آیه «یا ایها الذین آمنوا إذا تدانیتُم بَینَ اِلی اَجَلٍ مُّسمًی فَاکْتُبُوهُ وَ لَیَکْتُبَ بَینَکُم بِالْعَدْلِ»^[6] تا آخر آیه، این مربوط به اصل دین است که اگر دینی به یکدیگر می‌دهید آن را بنویسید، منتهی «لشرافة المؤمنین و للاحتمام بالمؤمنین»، برای اینکه خدا برای مؤمنین یک شرافت خاصی قائل است می‌فرماید: «یا ایها الذین آمنوا»، اما این اختصاص نیست و نمی‌توانیم بگوییم اگر کافری به کافری دین داد «فاکتبوا» شاملش نمی‌شود؛ چون متعلقش یک امر ارشادی است و کتابت وجوب تکلیفی و مولوی ندارد، بلکه یک وجوب ارشادی دارد و ارشاد مربوط به همه است اعم از مسلمان و کافر.

بنابراین یکی از ادله فقیهانی همانند محقق خوئی (قدس سره) که با این قاعده و قانون مخالف‌اند، آیاتی است که با «یا ایها الذین آمنوا» شروع شده که پاسخ آن را دادیم، منتهی این مطلبی که عرض کردم یک کار میدانی می‌خواهد؛ یعنی باید تمام «یا ایها الذین آمنوا» های قرآن را استخراج کنید و خودتان هم به یک نتیجه‌ای برسید. «یا ایها الذین آمنوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَینَکُم بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَکُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ»^[7]؛ یعنی این مسئله تجارت و تراضی در تجارت فقط مختص به شما مؤمنین است؟! کفار هر طوری خواستند انجام بدهند؟! مسلم است که نه، بعد هم دارد «و لَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَکُمْ» که مربوط به خود کفار هم می‌شود.

پس اگر کسی مثل مرحوم خوئی بخواهند عنوان خطاب را قرینه بگیرند، جواب این است که آیات قرآن مختلف است، در بسیاری از آیات آمده: «یا ایها الذین آمنوا» و مراد مخاطب مؤمنین است و غیر مؤمنین را شامل نمی‌شود، اما آیاتی هم داریم با اینکه «یا ایها الذین آمنوا» هست اما متعلق مربوط به عموم است، مثل «أَوْفُوا بِالْعُقُودِ» □ «لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَینَکُم بِالْبَاطِلِ» که همه اینها را شامل می‌شود.

کار دومی که بسیار مهم‌تر از این جهت اول است و متأسفانه انجام نشده و غیر از این چند آیه که وقتی شما قاعده «الکفار مکلفون» را بررسی می‌کنید فقط دو سه آیه را ذکر می‌کنند، مانند: «قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ»، آیه «وَلِلْمُشْرِكِينَ الذِّینَ لَا یُؤْتُونَ الزَّکَاةَ وَ هُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ کَافِرُونَ»^[8] (ما فعلاً کفار و مشرکین را واحد می‌دانیم «الکفار مکلفون» مشرکین هم همین‌طور، چون مشرکین هم مکلف به زکات هستند)، ما می‌خواهیم بگوییم غیر از مؤمنین بقیه بشر مشرکین، اهل کتاب و همه اینها به همه‌ی فروعی که در این کتاب آمده و «ما جاء به النبی (صلی‌الله‌علیه‌وآله)» مکلف‌اند.

در قرآن گاهی اوقات کفار و مشرکین قسیم هم قرار می‌گیرند و دو گروه هستند، ولی اینجا یعنی غیر مسلمین و غیر مؤمنین که شامل کافر و مشرک می‌شود. اینجا که می‌گوید: «الذین لَا یُؤْتُونَ الزَّکَاةَ»؛ یعنی زکات به ایشان واجب است و نمی‌دهند، نه اینکه عملاً نمی‌دهند ولو اینکه واجب هم نباشد.

یک وقت می‌گویند: فقها به قرآن توجه ندارند که این تهمت است، یک وقت می‌گویند بیشتر از اینکه توجه دارند باید توجه کنند حرف درستی است، مثلاً همین قاعده را مرور کنید. در حالات بعضی از بزرگان آمده گاهی که دنبال یک موضوعی در قرآن بودند، دو سه بار ختم می‌کردند تا ببینند آن موضوع برای آنها چه اندازه روشن می‌شود؟ تدبّر در قرآن یکی از مصادیقش همین است، الآن ببینید آیا آیات دیگری که بخواهید از آن استفاده کنید که کفار مکلف‌اند پیدا می‌شود یا نه؟ اگر چند آیه پیدا کردید سلماً یک روایت است که صاحب حدائق یا محقق خوئی تمسک کرده، در مقابل این آیات نمی‌تواند مقیدش باشد.

از جمله آیاتی که می‌توان برای اثبات قاعده «الکفار مکلفون» تمسک کرد، آیه «قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ وَإِنْ يَعُودُوا فَقَدْ مَضَتْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ» است که این آیه تصریح است اگر اینها بپذیرند و مخالفت نکنند و به اسلام برگردند اعمال گذشته‌شان آمرزیده می‌شود. از همین آیه قاعده «جَبَّ» استفاده می‌شود، اینکه محقق خوئی (قدس سره) می‌فرماید: مستند قاعده جب روایات است و روایاتش هم ضعیف است، اما سراغ سیره می‌روند. اگر کافری عمل حرامی انجام داده، زنا کرده، دزدی کرده، غیبت کرده، تهمت زده، یا این‌که اگر نماز نخوانده، روزه نگرفته تمام اینها پس از اسلام بخشیده می‌شود، همان قاعده جب است.

بنابراین من یک مراجعه اجمالی کردم و از آیات متعددی می‌شود اشتراک کفار در تکالیف را استفاده کرد.

تمسک به آیه 284 سوره بقره

آیه دیگر «لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ»¹⁹، این از اعمال ظاهری خیلی فراتر رفته، اولاً می‌فرماید: مُلک آسمان و زمین برای خداست، قدرت مطلقه خدای تبارک و تعالی است، بعد می‌فرماید: «إِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ»، این «فی انفسکم» یعنی شما مؤمنین یا همه بشر؟ مراد هر انسانی است؛ یعنی اگر یک انسان کافری در دلش نیت کشتن یک انسانی را داشته باشد، «یحاسبکم به الله»، در دلش نیت این باشد که آبروی یک کسی را ببرد «يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ».

بله، درست است که روایات احترام المؤمن را جای خودش داریم، ولی ما باشیم و اطلاق این آیه، اگر یک کافری آبروی یک کافری را ببرد، «يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ»، آیه قبلش هم درباره دین صحبت می‌کند.

آیه 30 سوره آل عمران

آیه دیگر عبارت است از: «يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَرًا وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَدًا بَعِيدًا وَ يُحْذِرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ»؛ یعنی هر نفسی اعم از مسلمان و کافر، هر عمل خیری را انجام داده باشد آن عمل خیر در نزد او حاضر می‌شود، هر عمل بدی هم انجام داده باشد که آرزو می‌کند که بین او و عمل بدش فاصله زیادی باشد. مراد از «مِنْ خَيْرٍ» آن چیزی است که خیلی عقلایی و عرفی باشد، معلوم می‌شود که کافر هم کار خیر و سوء دارد، کار خوب و بدی دارد، خدای تبارک و تعالی چرا این عمل را حاضر می‌کند؟ برای اینکه نسبت به کار خوبش یک توجهی کند و نسبت به کار بدش هم او را عقاب کند.

به بیان دیگر، ترک نماز و ترک روزه سوء است و در آیات آمده «مَا سَأَلَكُمْ فِي سَقَرٍ قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ»¹⁰¹ برای این‌که کافر «ما عملت من سوء» را روز قیامت می‌بیند، می‌بیند که نماز نخوانده، ممکن است کافر قیامت که شد بگوید این برای من که واجب نبوده، اما این آیات تحت این آیه کلی قرار می‌گیرد «يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَرًا وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ».

بنابراین طبق مبنای محقق خوئی (قدس سره) این را عذابش می‌کنند برای اینکه به خدا اعتقاد نداشته است، اما در دنیای ما عقلا می‌گویند گاهی یک مجرم را به ده بار اعدام محکوم می‌کنند به چه معناست؟ عذاب اخروی آن کسی که نماز و روزه را ترک کرده که همه کفار هستند، اینها عذابشان چندین برابر آن عذاب است. لذا کسانی که قائل‌اند به این‌که «الکفار مکلفون»، بعد بحث می‌کنند که آیا این عذاب